Grepe uit die geskiedenis van die Kaap die Goeie Hoop aan die hand van die VOC se Resolusies van die Politieke Raad (1651-1795)

deur Helena Liebenberg

(Toestemming vir die plasing van die verkorte weergawe van die Inleiding tot die Resolusies is deur die Nationaal Archief, Den Haag aan Taaloord verleen)

1. Inleidend

’n Portugees vind die seeweg van Europa na Indië

In Augustus 1486 verlaat die Portugese ontdekkingsreisiger, Bartolomeu Dias, met twee klein skepies en ’n vragskip die Taagrivier by Lissabon. Hy moes om die suidpunt van Afrika seil en sodoende ’n seeweg en gevolglike handelsroete na Indië verkry. By Angra Pequena (tans Lüderitzbucht, Namibië) plant hy ’n klipkruis. ’n Geweldige storm dwing sy skepe van koers af, en hy en sy bemanning bereik eers weer land toe hulle die inham wat vandag as Mosselbaai bekend staan, binnevaar. Toe het Dias besef dat hulle reeds om die punt van Afrika geseil het en dat die seeweg voor hom oop lê! Die inheemse Khoi wat met hul veetroppe in daardie omgewing gewoon het, het die land in gevlug toe hulle die skepe sien aankom. Op die eilandjie St. Croix naby Algoabaai plant Dias ’n volgende kruis en vaar waarskynlik tot by die Visrivier in die huidige Oos-Kaap, waar die klein vloot weens min voorraad aan boord moes omdraai. In die blye besef dat die seeweg na Indië gevind is, verander Dias die pleknaam Cabo Tormentoso ‘stormkaap’ met sy terugvaart in 1488 na Cabo da boa Esperanza ‘kaap van goeie hoop’.

Portugal gaan voort om sy Indiese ryk uit te bou en jaarlikse vlote vaar om die Kaap daarheen. In 1498 noem Vasco da Gama die baai waar Dias aangedoen het Aguada de Sâo Bras ‘waterbron van St. Blasius’. Tydens Joâo de Nova se reis na Indië (1501-1502) doen sy vloot ook daar aan, hy noem die plek Golfo dos Vaqueiros ‘baai van veewagters’ en rig ’n bidkapel, die eerste Christenbouwerk in Suid-Afrika, op. De Nova sit sy reis voort tot by Rio de la Goa ‘rivier van die meer’, die baai waaraan Lourenço Marques in 1544 sy naam sou gee. Een van die drie eskaders van hierdie vloot word aangevoer deur Antonio de Saldanha wat in 1503 weens ’n navigasiefout in die baai wat nou Tafelbaai heet, beland. In Maart 1510 het die Portugese onderkoning, Francisco d’ Almeida wat toe pas die Portugese gesag in die Indiese Oseaan gevestig het, saam met van sy vernaamste offisiere in ’n botsing met Khoi in Tafelbaai omgekom. Die kuste van Suid-Afrika was die vernaamste rede waarom die Portugese heersers nie in die besetting van dié land belang gestel het nie.

Die Kaap en die stigting van die VOC

Nederland tree teen die helfte van die 16e eeu na vore as ’n bedreiging van die Portugese handel en besittings in die Ooste. Die Nederlanders het toe reeds dekades lank Portugal se Indiese ware in Europa versprei en as vragvaarders vir Spanje opgetree. Hulle het ook die waarde van die Portugese speserymonopolie besef en maak dit hul doelwit om self met die spesery-eilande, die Molukke en nie soseer Indië nie, handel te dryf. Nederland staan nou op die vooraand van groot oorsese uitbreiding en die Goue Eeu.

Na tien jaar se verblyf in Indië keer die Hollander Jan Huygen van Linschoten in 1592 na sy vaderland, die noordelike Nederlande, terug. Danksy aantekeninge wat hy in dié tyd gemaak het, bevat sy *Itinerario* of reisbeskrywing uiters belangrike inligting oor Indië, die Oosterse eilande, die seeroete daarheen, asook winde en seestrome. Nog voor die *Itinerario* in 1595 verskyn het, beskik die eerste Nederlandse vlootaanvoerders reeds oor dié gegewens en kon dit met goeie gevolg tydens hul vaart om die Kaap na die Ooste benut.

In hierdie tyd stig ’n aantal Amsterdamse handelaars ’n maatskappy genaamd Compagnie van Verre, met die doel om handelsposte in die Ooste te vestig en met Indië handel te dryf. Op 2 April 1595

vertrek hul eerste handelsvloot met drie skepe uit Texel. Cornelis de Houtman, handelshoof van die onderneming, sluit by hul aankoms op Java ’n handelsverdrag met die vors van Bantam. Tydens hul terugreis doen ook hulle Golfo dos Vaqueiros aan en ruil enkele stuks vee by die Khoi.

Op hul seereise tussen Europa en die Ooste doen die Nederlandse handelskepe die Kaap daarna gereeld aan om vleis, wat hulle deur ruilhandel met die Khoi verkry het, asook vars water in te neem. Dat die Kaap later permanent beset sou word, was eintlik ’n natuurlike ontwikkeling hieruit. In 1601 besoek Paulus van Caerden die baai Golfo dos Vaqueiros en noem dit Mosselbaai, die pleknaam wat van tans nog geld. In dieselfde jaar het admiraal Joris van Spilbergen die baai waaraan De Saldanha sy eie naam gegee het, tot Tafelbaai herdoop.

In 1602 is al die Nederlandse Oos-Indiese handelskompanjies byeengebring en die Generaale Vereenigde Geoctroijeerde Oostindische Compagnie (VOC) gestig. Die Nederlandse Republiek voer in daardie tyd oorlog met Spanje en Portugal (die Tagtigjarige Oorlog) en die Kompanjie moes die ekonomiese krag van die Republiek versterk en dié van die vyand oorsee verswak. Dit was waarom die State-Generaal van die Vereenigde Republiek der Vereenigde Nederlanden aan die VOC ’n handelsmonopolie oos van die Kaap die Goeie Hoop en wes van die Straat Magelhaes (Straat van Magellaan) gee, asook ’n oktrooi wat soewereine magte verleen om soldate en vlote te hanteer, oorlog te maak en vrede te sluit, gebiede te beheer, en forte en kolonies te vestig en te bestuur.

Die VOC was dus ’n handelsonderneming, met aandeelhouers en ses kamers (werksmaatskappye), naamlik in die Nederlandse stede Amsterdam, Rotterdam, Middelburg, Delft, Enkhuizen en Hoorn, elk met kantore, pakhuise en skepe. Die werksmaatskappy in Middelburg is Kamer Zeeland genoem, omdat dit uit aandeelhouers van verskillende Zeeuwse stede bestaan het. Die sentrale liggaam met beslissende bevoegdheid was die Here Sewentien (Here XVII), saamgestel uit afgevaardigdes van dié Kamers.

Die Kompanjie het gereeld skepe na die Ooste gestuur met seelui, soldate en koopliede, om die Portugese teen te staan en te verdryf, en om handel te voer. Ambon in die Molukke was die eerste nedersetting wat van die Portugese verower is. In 1609 is Pieter Both as die eerste Goewerneur-generaal van die Kompanjie se besittings en personeel in die Ooste aangestel. Sedert die stigting van Batavia (tans Jakarta) op Java deur Jan Pieterszoon Coen in 1619 dien dit as die Kompanjie se Asiatiese hoofkantoor, setel van die Goewerneur-generaal en die Raad van Indië, asook die sentrale bymekaarkomplek van al die handelstrome van die Kompanjie se wydvertakte handelskantore, faktorye en nedersettings wat mettertyd van die Kaap tot Mocha en Nagasaki gevestig is.

Nederlanders en Engelse saam in Tafelbaai

Nadat die seeweg na Indië geopen is, neem sowel die Nederlandse as Engelse skeepvaartbedrywighede na die Ooste toe en albei lande se skepe doen Tafelbaai gereeld aan. In 1608 het ’n paar Engelse skeepskapteins en hul bemanning vir twee maande in Tafelbaai voor anker gelê en in dié tyd ’n fortjie gebou, by die Khoi-stamme vee verhandel en ook die omstreke ondersoek deur onder andere Tafelberg uit te klim.

Van die samewerking tussen Nederlanders en Engelse, waaroor daar in 1619 in ’n “Vergelyk” ook wat die Kaap betref ooreengekom is, het heel gou weinig oorgebly. Toe ’n vloot van ses Engelse skepe Tafelbaai in Junie 1620 binnevaar, wag daar reeds nege Nederlandse skepe, waarvan die offisiere besig was om die land te inspekteer met die doel om die volgende jaar ’n nedersetting te stig. Die Engelse bevelvoerders spring die Nederlanders voor en hys op 3 Julie 1620 die Engelse vlag en annekseer die land in die naam van hul koning. By hul terugkeer in Engeland weier Koning Jakob egter om die proklamasie te teken en die Engelse aanspraak op die Kaap verval. Daarna verflou die Engelse belangstelling in dié verversingspos drasties. Nog later ontwikkel groot wrywing en ook vyandskap tussen die twee lande. Engeland sou eers na 175 jaar weer die geleentheid kry om die Kaap te annekseer.

’n Nederlandse fortjie in 1647

In Maart 1647 strand die Nederlandse retoerskip *Haerlem*, in Tafelbaai. Hoewel die skip nie gered kon word nie, het die kaptein en sy bemanning die land veilig bereik. Die kaptein het met ’n verbykomende

skip na Nederland vertrek, maar laat die onderkoopman Leendert Janszen en 60 matrose agter. Hier moes hulle ’n jaar lank op ’n vloot wag om hulle na Nederland terug te neem. Intussen bou hulle ’n fortjie genaamd “Vastigcheyt Zandenborch”, vry vertaal as Vesting Sandkasteel. Gelukkig kon hulle wel die kosbare skeepsvrag aan wal bring. Verder het hulle tuin gemaak, wild gejag, en vee geruil by die Khoi met wie hulle op goeie voet verkeer het. In Maart 1648 daag die retoervloot onder aanvoering van admiraal Wollebrandt Geleynssen de Jongh op. Jan van Riebeeck, wat van die Ooste af op pad terug was na Nederland, was ook deel van die geselskap wat agtien dae aan die Kaap vertoef het. Vanweë ’n dreigende oorlog met Engeland moes die Here Sewentien dringend oor die strategiese belangrikheid en moontlike besetting van die Kaap besin. St. Helena, ’n eiland in die Atlantiese Oseaan, was toe ook nie meer so ’n waardevolle verversingsoord vir die Nederlandse retoervlote nie en daar moes letterlik nuwe weivelde gevind word.

Omdat die bemanning van die *Haerlem* ’n jaar lank aan die Kaap kon oorleef en vanweë die praktiese ondervinding wat Leendert Janszen opgedoen het, is hy versoek om ’n dokument waarin die voordele van ’n Nederlandse besetting aldaar uiteengesit word, op te stel. Op 26 Julie 1649 lê hy sy “Remonstrantie”, mede-onderteken deur die ander opperhoof van die *Haerlem*, Matthijs Proot, aan die VOC-kamer Amsterdam voor. Hierin ondersteun hulle die vestiging van ’n verversingspos aan die Kaap, en voorsien dat die koste nie te hoog sou wees om ’n garnisoen van ongeveer 70 soldate te huisves en ’n fort te bou nie. Daar was volop vars water en vrugbare grond vir die kweek van groente en vrugte, en vee kon by die inheemse volke geruil word om die vleisvoorraad aan te vul. Die Kaap kon ook as hersteloord vir siekes dien.

Matthijs Proot is genader vir die pos as kommandeur aan die Kaap, maar hy het dit nie aanvaar nie. Jan van Riebeeck, gewese koopman in diens van die Kompanjie, het sy dienste aangebied. Op uitnodiging van die Bewindhebbers dat hy kommentaar op die “Remonstrantie” lewer, lê hy sy “Nader Consideratie” waarin hy die plan met enkele verdere aanbevelings ondersteun, in Junie 1651 aan die Here Sewentien voor. Met hierdie voorlegging is sy aanstelling beklink en is “Jan Van Riebeek bij de vergadering aangenomen in qualité als koopman en opperhoofd van het volk, gaande met het schip de Drommedaris naar de Cabo de bona Esperance” (Daghregister 1, VII, a:o 1648).

Eerste Resolusie in 1651 op see geneem

Om ’n verversingstasie en ’n militêre teenwoordigheid aan die Kaap te vestig, vertrek Jan van Riebeeck en sy geselskap aan die einde van 1651 met drie klein skepies, die *Drommedaris*, *Reijger* en *Goede Hoope* uit Texel, “vande Camer Amsterdam”. Op Saterdag, 30 Desember het die skeepsraad wat ook die Breë Raad genoem is, die eerste Resolusies (*resolutien*, ‘besluite’) aan boord die *Drommedaris* geneem. Die Raad het bestaan uit Jan van Riebeeck as voorsitter, en die skippers en offisiere van al drie skepe as lede. Dié Resolusies was die begin van die wetgewende en grondwetlike Nederlandse gesag in Suid-Afrika.

Die volgende vergaderings van 20 Januarie en 29 Maart 1652 is gehou aan boord voordat Tafelbaai bereik is, terwyl dié van 8 en 19 April plaasvind “in ’t schip den Drommedaris” wat toe al in die baai was. Op 11 Mei is die Raadsvergadering “in ’t scip den Drommedaris ter rhede in de Tafelbaai” gehou, maar op 13 Augustus op land: “aen Cabo de Boa Esperance in ’t Fort de Goede Hoope”. Met die vertrek van die skepe en hul skippers bestaan die Raad net uit amptenare met die hoogste range en die militêre gesagvoerder.

2. VOC-regeringstrukture aan die Kaap

Die Politieke Raad

Die Politieke Raad (of Raad van Politie; *politie* beteken ‘bestuur’) wat die hoogste gesagsinstansie in die nedersetting aan die Kaap die Goeie Hoop was, was uiteraard onderworpe aan die voorskrifte van die Here Sewentien (direksie van die VOC in Nederland) en die Goewerneur-generaal en Raad van Indië te Batavia, asook die wetgewing soos vasgelê in die “Statuten van Batavia” (1648). Die Raad is saamgestel uit die funksionarisse wat verantwoordelik was vir die beheer van die Kompanjie se nedersetting, naamlik die opperhoof van die nedersetting, sy sekunde, hoofde van administratiewe dienste (soos die boekhouer, dispensier, keldermeester en hawemeester), die militêre kommandant van die garnisoen, en die fiskaal wat verantwoordelik was vir orde en die reg. Die sekretaris (ook genoem

geheimskrywer) van die Raad het geen stemreg gehad nie, tensy hy vanweë persoonlike hoedanighede tot lid benoem is.

Wanneer daar skepe in Tafelbaai voor anker gelê het, het die kapteins en die ander hoë amptenare van die vloot ook sitting in die Raad gehad en dan is daar na sodanige vergadering as die sitting van die Breë Raad verwys. Die voorsitter tydens die vergadering van die Breë Raad was nie noodwendig die kommandeur of goewerneur nie, want dié moes sy plek afstaan aan iemand wat ’n hoër rang in die diens beklee het, gewoonlik ’n kommissaris, ’n hoë VOC-amptenaar wat as inspekteur opgetree en opdrag gehad het om ’n verslag oor die stand van sake aan die Kaap op te stel.

Die VOC se personeel het ’n magdom funksies vervul en is met talle benamings aangedui. Daar was eintlik drie groepe hiërargieë: van soldaat tot generaal, van jongmaat tot skipper, en van pennis tot goewerneur-generaal. Die Kompanjie het egter ook ’n personeelindeling volgens range gehad, wat verwys na ’n kombinasie van funksie, salaris en status. Neem die volgende as voorbeeld: Die opperkoopman Jan van Riebeeck was opperhoof van die Kaapse nedersetting; sy rang as opperkoopman dui sy plek in die Kompanjie se handels-/administratiewe hiërargie en salariskategorie aan. Die bevordering tot kommandeur het gedui op meer status maar nie meer gesag nie, en ook nie vanselfsprekend ’n hoër salaris nie. Sedert 1691 beklee die hoof van die Kaapse nedersetting die titel van Goewerneur.

In 1676 beslis kommissaris Nicolaes Verburg dat die Politieke Raad buiten die kommandeur as hoof, uit ses lede moet bestaan. In 1685 beslis kommissaris Hendrik Adriaan van Reede tot Drakenstein dat die aantal lede tot agt vermeerder word. In dieselfde jaar word daar ’n onderskeid getref tussen die Politieke Raad en die Raad van Justisie: die Politieke Raad fungeer as Raad van Justisie. Wanneer ’n burger se saak voor die Raad van Justisie gedien het, het twee burgerraadslede sitting in hierdie Raad verkry.

Oor die algemeen het die Politieke Raad redelik gereeld vergader. Dit het veral van die regeringshoof as sameroeper, afgehang hoe gereeld en hoeveel vergaderings gehou is. Sommige voorsitters het die Raad weekliks op ’n bepaalde dag laat vergader, ander het slegs ’n vergadering belê wanneer daar dringende sake bespreek moes word. Soms was die sakelys so lywig dat daar ’n oggend-, middag- en aandsessie was en selfs die volgende dag hervat is. ’n Krisis was genoegsame rede om die Raad ook op ’n Sondag of feesdag byeen te roep.

Al die briewe afkomstig van die Here Sewentien en die Hoë Regering van Batavia, moes tydens die Raadsvergaderings voorgelees en bespreek word. Die antwoorde moes deur die Raad opgestel en deur al die lede onderteken word. Alle geskrewe werk het onder die Raad se toesig geskied. Dit was nie net die kopieë van die lang briewe wat na die owerhede in Amsterdam en Batavia gestuur moes word nie, maar ook afskrifte van die joernaal, resolusies, plakkate (proklamasies) en instruksies. Hofverrigtinge, kontrakte en verslae moes ook geskryf word. Die amptenare was verantwoordelik vir die invordering van belastinggeld en moes beheer uitoefen oor buiteposte, pakhuise, huurooreenkomste, asook die voorsiening van proviand aan skepe, amptenare en die hospitaal. Hulle moes ook die nedersetting beskerm teen moontlike aanvalle uit die binneland of van die see af. Al hierdie take is deur die Politieke Raad bespreek en die verantwoordelikhede dikwels aan bepaalde amptenare opgedra.

Benamings van funksionarisse

In die Resolusies van die Politieke Raad word na ’n verskeidenheid ampte en titels verwys. Sommige daarvan is tans in Nederlands verouderd, maar nog in Afrikaans gebruiklik, hoewel soms in ’n ander betekenis en/of geskiedkundige verband.

- Die *opperhoof* (Ndl. *opperhoofd*) was ’n aanvoerder van ’n leër of vloot, gesaghebber van ’n skip, of bestuurder van ’n nedersetting in die kolonies. Dit het ook verwys na die hoof van ’n inheemse stam, tans by uitstek die betekenis wat in Afrikaans geld.
- Die *kommandeur* (Ndl. *commandeur*) was ’n militêre gesaghebber of bevelhebber oor ’n vesting, garnisoen of nedersetting, asook ’n skeepsgesaghebber.
- Die *goewerneur* (Ndl. *gouverneur*) letterlik ‘bestuurder’, was ’n verteenwoordiger van die oppergesag en iemand wat met gesag oor ’n gebied, byvoorbeeld ’n kolonie, beklee was.

- Die *sekunde* (Ndl. *secunde* uit Latyn *secundus*, ‘tweede’) was ’n plaasvervanger; dus tweede in bevel en plaasvervanger van die kommandeur of goewerneur.
- Die *koopman*, ook *commies* genoem, was die amptenaar aan boord van koopvaarders (in die besonder skepe van die sogenaamde “voorcompagnieën” en later veral van die VOC) wat met die leiding van handelsake belas was. Die woord *koopman* was ook ’n rangsaanduiding by die VOC, nader gespesifiseer as onderkoopman, koopman en opperkoopman.
- Die *fiskaal* (Ndl. *fiscaal*) was ’n regterlike amptenaar wat gewaak het oor die nakoming van die wette en die orde; hy het ’n klompie geregsdienaars gelei en was die openbare aanklaer. Die Here Sewentien het die fiskaal in 1688 “independent” verklaar, alleenlik aan hierdie hoogste gesag verantwoordelik.
- Die *sekretaris* (Ndl. *secretaris*) was ’n amptenaar wat namens ’n ander of vir ’n liggaam die briefwisseling gevoer of gelei het, stukke opgestel het, ens. Die sekretaris moes die vergaderings van die Raad bywoon en ’n eed van geheimhouding aflê. Hy het geen stem in die Raad gehad nie, maar moes al die resolusies mede-onderteken, asook sy handtekening heg aan attestasies, obligasies, briewe en verbande. Verder moes hy aktes waarmerk en aan die betrokke persone verduidelik.
- Die *weesmeester* of *weesheer* was ’n bestuurslid van die Weeskamer. Die *Weeskamer* was ’n instelling wat toesig gehou en beheer uitgeoefen het oor die besittings van wese en die erfporsies van onbekendes. Kort na die Britse besetting is die Weeskamer vervang deur die Meesterskantoor.

VOC-bevelvoerders aan die Kaap die Goeie Hoop

Gedurende die 143 jaar van Nederlandse beheer oor die Kaap het regeringshoofde mekaar soms snel opgevolg, terwyl ander weer oor ’n lang tydperk die hoogste gesag beklee het.

Kommandeurs

van	*tot*	*Kommandeur*
7.4.1652	6.5.1662	Jan Anthonisz van Riebeeck (aanvanklik opperhoof)
6.5.1662	27.9.1666	Zacharias Wagenaer
27.9.1666	18.6.1668	Cornelis van Quaelberg
18.6.1668	25.3.1670	Jacob Borghorst
25.3.1670	30.11.1671	Pieter Hackius
30.11.1671	April 1672	Politieke Raad (waarnemend)
April 1672	2.10.1672	Albert van Breugel (sekunde; waarnemend)
2.10.1672	14.3.1676	Isbrand Goske
14.3.1676	29.6.1678	Johan Bax *dit* van Herenthals
29.6.1678	12.10.1679	Hendrik Crudop (sekunde; waarnemend)
12.10.1679	1.6.1691	Simon van der Stel

Goewerneurs

van	*tot*	*Goewerneur*
1.6.1691	11.2.1699	Simon van der Stel
11.2.1699	3.6.1707	Willem Adriaan van der Stel
3.6.1707	1.2.1708	Johannes Cornelis d’Ableing (waarnemend)
1.2.1708	27.12.1711	Louis van Assenburg
27.12.1711	28.3.1714	Willem Helot (waarnemend)
28.3.1714	8.9.1724	Maurits Pasques de Chavonnes

8.9.1724	25.2.1727	Jan de la Fontaine (waarnemend)
25.2.1727	23.4.1729	Pieter Gijsbert Noodt
23.4.1729	31.8.1737	Jan de la Fontaine (waarnemend, vanaf 8.3.1737 goewerneur)
31.8.1737	19.9.1737	Adriaan van Kervel (na drie weke in die amp oorlede)
19.9.1737	14.4.1739	Daniël van den Henghel (fiskaal; waarnemend)
14.4.1739	27.2.1751	Hendrik Swellengrebel
27.2.1751	11.8.1771	Ryk Tulbagh
11.8.1771	14.2.1785	Joachim van Plettenberg (waarnemend, vanaf 18.5.1774 goewerneur)
14.2.1785	24.6.1791	Cornelis Jacob van de Graaff
24.6.1791	3.7.1792	Johannes Izaac Rhenius (sekunde; waarnemend)
3.7.1792	2.9.1793	Sebastiaan Cornelis Nederburgh en Simon Hendrik Frijkenius (kommissarisse-generaal)
2.9.1793	16.9.1795	Abraham Josias Sluysken

Plakkate, statute en ordonnansies

- Die *plakkaat* was ’n geskrewe of gedrukte owerheidsbekendmaking of voorskrif; vergelyk die *Plakkaatboek.*
- ’n *Statuut* is ’n verordening, meer bepaald ’n stedelike verordening of die wet van ’n vereniging, daarnaas ook van ’n gebied of land; vandaar ook ’n versameling wette en plakkate.
- ’n *Ordonnansie* (Ndl. *ordonnantie*) is ’n voorskrif, in die besonder ’n toepassing van verordeninge en statute wat deur die owerheid oor bepaalde sake uitgevaardig word.

Plaaslike bestuur

Namate die Kaapkolonie uitgebrei het, is plaaslike bestuur ingestel. In die dorpie Cabo het vryburgers deelgeneem aan die werk van die Raad van Justisie, die Weeskamer, die Hof van Huweliksake en die Kollege van Klein Sake.

Die plattelandse gemeenskappe is deur die Kollege van Landdros en Heemrade bestuur. Die Kollege het gedien as hof met jurisdiksie oor siviele sowel as kriminele sake, en het ook munisipale en verwante bestuursfunksies gehad, kon belastings hef en het selfs sekere militêre bevoegdhede gehad en ’n rol in die landsverdediging gespeel. Die lede van hierdie Kollege, bestaande uit ’n landdros bygestaan deur heemrade (heemraadslede), is op aanbeveling van die Raad deur die Goewerneur benoem.

- Die *landdros* (Ndl. *(land)drost*) was ’n amptenaar van die VOC wat (soos in die Nederlande) die owerheidsgesag verteenwoordig het. Hy was die voorsitter van voorgenoemde Kollege.
- Die *drostdy* was die ampsgebied van ’n landdros. In die besonder in Suid-Afrika was dit ook die ampsgebou van ’n dros.
- Die *heemraad* was ’n vryburger wat deur die Goewerneur op aanbeveling van die Politieke Raad as lid van voorgenoemde Kollege benoem is.
- Die *veldkornet* was ’n amptenaar in die plaaslike bestuur en ondergeskik aan die landdros, en het funksies van betekenis in verband met militêre, administratiewe, regterlike en polisie-aangeleenthede uitgeoefen. In sy wyk het die veldkornet die landdros verteenwoordig. In vredestyd was die veldkornet hoof van die milisie en belas met die orde in ’n wyk.
- ’n *Krygsraad* was die vergadering wat deur ’n bevelvoerder gehou is met [van] sy offisiere, waartydens daar oor veral militêre sake beraadslaag is; ook persone wat in so ’n vergadering sitting gehad het: In die krygsraad wat op 19 Mei 1659 tot oorlog met die Khoi besluit het, het ook twee vryburgers sitting gehad.

3. Inwoners van die Kaap die Goeie Hoop

Inheemse stamme

Volgens Jan van Riebeeck se *Daghregister* maak hy reeds op 6 April 1652 met die inheemse bevolking kennis. Van Riebeeck het aan land gegaan om te kyk waar hy ’n fort sou bou. Volgens die *Daghregister* is die eerste proklamasie wat in die Kaap voorgelees en aangeplak sou word, tydens die Raadsvergadering op 8 April uitgevaardig. Daarin het gestaan dat ’n fort opgerig sou word en dat daar in vrede met die inheemse bevolking geleef moes word. Volgens die *Daghregister* het die Nederlanders op 10 April met die mense van “Saldinia” kennis gemaak.

Die VOC-dienaars se eerste kennismaking en onderhandelinge met inheemse groepe het plaasgevind met die hulp van Khoi-tolke, onder andere Herrij (Autshomao), Claes Das, Eva (Krotoa) en Doman (op eie versoek Anthoni genoem). Veral Eva was van groot hulp. Sy het as jong kind saam met haar suster se man, kaptein Oedasoa van die Kogoukwas, die Fort se mense en hul taal leer ken. In 1659 het sy in die Fort bly woon “om vorder te leeren leesen en bidden” (Daghregister, 3 Jan. 1659). Haar taalvaardigheid was van groot nut, aangesien sy as tolk tussen die nedersetters en haar eie mense kon optree. Ofskoon Eva eers later as Christen gedoop en aangeneem is om daardeur die gelyke van ’n vryburger te word, het sy deurentyd haar dienste aangebied om as voorspraak te dien.

Inligting oor inheemse bevolkingsgroepe is verkry uit daaglikse kontak, asook tydens landtogte en ekspedisies wat gereeld deur die Kompanjie onderneem is. Die dagjoernale wat tydens sulke reise bygehou is, asook verslae wat na afloop daarvan aan die Politieke Raad voorgelê moes word en in die Resolusies opgeneem is, is van groot kultuur-historiese waarde. In plaas daarvan dat die geskrewe bronne met ’n Westerse invalshoek en die mondelinge gebeure-oordrag en volksvertellings met ’n bepaalde inheemse invalshoek teenoor mekaar gestel word, kan leemtes in die een sinvol aangevul word deur gegewens in die ander, en ooreenkomste kan dien as bevestiging van ’n bepaalde gebeurtenis. Sodoende kan die geskiedenis vollediger en getrouer weergegee word.

Die Goringaikonas (Strandlopers), Goringgaikwas (Kaapmans) en Goragoukwas het in die onmiddellike nabyheid van die Fort gewoon. In die rigting van Saldanhabaai was die Kogoukwas onder leierskap van twee hoofde, naamlik Oedasoa en Gonnema. (Hoofman Gonnema se naam leef steeds voort in die van wat deur sy nakomelinge gevoer word, naamlik Goedemans, ’n vervorming en vernederlandsing daarvan (31.10.1739, C. 112).) Noord van hierdie stam tot by die Olifantsrivier was die land van die Klein Grigrikwas. Oorkant die Olifantsrivier het die Namakwas en die Groot Grigrikwas rondgetrek met hul veetroppe. Oos van die Kogoukwas het die Gainoukwas onder leierskap van Sousoa gewoon. Hierdie stam het baie beeste Fort toe gebring om te ruil. In die Raadsvergadering van 14 April 1684 word geskryf van ’n “seecker capiteijn van de Soeswasese natie” wat in die wandel as Claes bekend was en baie beeste by die Kompanjie geruil het. Die Sonkwas, tans die San genoem, het in die berge geskuil omdat almal op hulle jag gemaak het.

Nog ’n Khoi-stam, die Hessekwas, se weigebied het van die Hessekwaskloof by Riviersonderend tot by die Attakwaskloof by die Gouritsrivier gestrek. Hulle het dikwels kamp opgeslaan by Mosselbaai, en ook aan die oewers van die Duivenhoks- en die huidige Gaukourivier gewoon. Hoofman Gaukou van die Hessekwas was blykbaar nabyfamilie (’n broer) van die toenmalige Inkwahoof wat opperhoof oor die hele gebied was. Die Nederlanders het Gaukou “De Oude Heer” genoem, terwyl die Khoi hom aangespreek het op Portugees “Sire”. Na ’n besoek aan Gaukou skryf Simon van der Stel op 14 April 1684 dat hy nie net die hoof was oor baie mense en groot veekuddes besit het nie, maar dat hy vanweë die respek wat hy afgedwing het gereeld daarin geslaag het om geskille tussen Khoi-kapteins by te lê (Elphinck, 1977).

VOC-dienaars

Die seelui wat in 1651 die vaart na die Kaap meegemaak het, was van die eerste VOC-dienaars met wie daar in die Resolusies kennis gemaak word: sommige was hoë amptenare mét name, die res was naamlose en oënskynlik onbelangrike mense, soos matrose, hooplopers (jongmatrose), soldate en ambagsmanne. Sonder die harde arbeid en opoffering van die gewone of mindere seelui was die seetogte wat gewoonlik lewensgevaarlik was, nie moontlik nie.

In die beginjare het die nedersetting se bevolking net uit VOC-dienaars en hul gesinne bestaan. Later het die bevolking toegeneem en ’n verskeidenheid mense uit verskillende wêrelddele, meestal uit

Europa en die Ooste, het saam met die inheemse bevolking hier 'n blyplek gevind – van hulle uit eie keuse, soos die Hugenote, van hulle in gevangeskap, soos die slawe en Oosterse bannelinge.

Die name van die offisiere, soldate en amptenare werksaam in die Fort, later die Kasteel, en op poste in die nedersetting is gewoonlik jaarliks in sogenaamde monsterrolle opgeskryf. Die volgende lys wat in 1664 saamgestel is, verstrek egter inligting oor die ampte wat die VOC-dienaars toe aan die Kaap beklee het:

"1 Commandeur, 1 ondercoopman, 1 fiscael en secretaris, 1 kranckbesouker, 1 opperchirurgijn, 1 bouchouder, 1 dispensier, 4 scribenten, 1 sergeant, 2 Corporaels van d' adelborsten, 1 ander en 1 derde Cherurgijn, 3 Corporaels, 1 Constabel, 1 ditto maet, 1 trompetter, 1 tafeldienaer, 1 Stalmeester, 2 oppassers, 3 busschieters bij d' Constabel, 1 baes metselare en 12 knegts, 1 baes timmer en 16 d:o knegts, 1 baes Smits en 6 d:o knegts, 2 wagenmakers, 7 Personen die buijten d' slaven in s Compagnies grooten thuijn gebruijckt worden, 2 kocx en backers, 1 geweldiger, 2 in 's Comp:s beesten Crael achter tfort, 4 in 's Comp:s paerden stal, 7 aen d' ruijterwagt, 5 op d' reduijt keert d' koe, 3 op d' kijckuijt, 2 op houtdenbul, 2 op 't houte wambois aen 't strant [dit wil sê 12 persone wat by die verskillende uitkykposte gestasioneer was], 4 in 's comp:s boomgaert, 4 int bosch, 4 aenden bosheuvel, 15 aen in 's Comp:s Corenschuijr, 5 op 't robben eijland, 3 op d' Chaloup bruijdegom, 2 op d' Chaloup musquijt, 3 op 's Comp:s open boot [dit wil sê 8 persone wat op 3 skepies diens gedoen het], 2 kuijpers, 5 bij 's Comp:s vee aen d' Schuijr, 6 bij d:o hier aen 't fort, 2 die Continueel in d' Cloof van d' leeuwenbergh na schepen sien, 1 oppasser int hospitaal, 1 bierbrouwer, 1 tamboer en 17 die tot d' gemene wercken als schiltwagten hier doorgaens aen 't fort gebruijckt worden, als mede siecken en impotenten soo van hier aen land als d' aencomende schepen hier gebleven. 178 Compagniesdienaren" (Kloeke, 1950: 248-249). Talle ander ampte is later ook gevul, onder andere dié van predikant en onderwyser.

Die getal VOC-dienaars het geleidelik toegeneem. In 1701 was daar net meer as 500. Tydens die Raadsvergadering van 29 Desember 1764 (C. 142) word genotuleer "dat het getal van 's Comp:s Dienaaren ten deesen Gouvernement onder Ult:o Aug:s 1763: in 1246 Coppen bestaan hebbende, dus alhier 252 Coppen meerder waren aangehouden, als bij het reglement van a:o 1755 was toegestaan". Die grootste personeelgroei vind gedurende die laat 1780's plaas: in 1789 was daar bykans 3400 VOC-dienaars in die Kaapkolonie werksaam. Daarna het die Kompanjie om koste te bespaar die getal met meer as 1000 persone besnoei.

Byna al die VOC-dienaars het in die dorpie Cabo gewoon. So byvoorbeeld het net 134 van die 1331 in 1750 nie daar gewoon nie, waarvan 44 by "Baaij Fals" gestasioneer was en 33 op Robbeneiland aangehoudenes of wagte was. Namate die grense van die nedersetting verskuif het, is poste op verskillende plekke aan die voorpunt van die uitbreiding ingerig. Die poshouer het aan die hoof van so 'n (buite-) pos gestaan. Die name wat destyds aan die poste gegee is, is vandag nog bekende plekname in die Wes-Kaap, onder andere Soutrivier, Robbeneiland, Dasseneiland, St. Helenabaai, Piketberg, Houtbaai, Muizenberg, Vissershok, Gansekraal, Klapmuts, Riviersonderend, Buffeljagtsrivier, Soetmelksvallei, Rietvallei, Tijgerhoek en Outenikwaland. Die VOC-fort by Rio de la Goa in Mosambiek was die pos wat die verste van die Kaap geleë was. In die Raadsnotule van 16 September 1795, die dag waarop Engeland die Kaap oorgeneem het, is berig dat "de Posthouders in de Mosselbaai en Plettenbergsbaai" van die laastes sou wees om hierdie "naricht", dit wil sê berig van oorname te ontvang.

Om te sorg dat handel as die VOC se hoofdoelwit bedryf kon word, was militêre beskerming van hierdie belange noodsaaklik. Dieselfde het ook aan die Kaap gegeld. Omdat die VOC aangewese was op buitelanders as soldate, was daar aan die Kaap 'n aansienlike aantal soldate uit onder andere Swede, Denemarke, Noorweë, Vlaandere, die Baltiese state, en die Duitse gebiede afkomstig. Talle soldate wat aan die Kaap gestasioneer was, het na afloop van hul VOC-kontrak van vyf jaar vryburgerstatus verkry en lede van die groeiende gemeenskap geword.

Die VOC-verdedigingstruktuur aan die Kaap is van tyd tot tyd getalsgewys deur dienaars van goedgesinde moondhede versterk. Daarom moes die Kaapse owerheid ter wille van goeie kommunikasie voorsiening maak vir sodanige anderstaliges wat aan wal gekom het. Toe daar byvoorbeeld 'n groot groep Franse soldate in 1781 arriveer om die Kaap te help verdedig, moes 'n VOC-offisier wat Frans magtig was, aangestel word om onder andere die nodige "ordres" tussen goewerneur Van Plettenberg en die Franse bevel oor te dra. Die Goewerneur kies L.F. van Wijnbergen,

voormalige militêre aanvoerder op die skip *Mercuur* wat weens siekte aan die Kaap moes agterbly (5.6.1781, C. 159), vir hierdie amp.

Interessante verhale oor VOC-dienaars is in die Resolusies aangeteken. So is daar etlike kere genotuleer van vroue wat hulle soos soldate vermom, onder mansname die seereis uit Europa aangepak, en uiteindelik die Kaap heelhuids bereik het. Gewoonlik is hierdie vroue teruggestuur 'huis toe', maar ene Johanna Elisabeth, alias Johan Elias, Spelling van Zell is toegelaat om aan die Kaap 'n heenkome te vind (14.3.1744, C. 122). Dit het ook dikwels gebeur dat 'n soldaat wat te oud was om verder diens te doen 'n versoekskrif by die Raad indien om uit diens gestel te word. Op 18 Desember 1764 (C. 142) word die 78-jarige soldaat Jan Gerritz. van Lijden se aansoek deur die Raad toegestaan; hy sou ook 'n maandelikse toelaag van ƒ7 ontvang vir sy 37 jaar getroue diens aan die Kompanjie.

Rudolph Siegfried Allemann was 'n besonderse militêre figuur aan die Kaap. Sy lewensverhaal is deur 'n tydgenoot, O.F. Menzel, geskryf. Lees meer oor sy loopbaan en lewe aan die Kaap in die Taaloord-artikel: "Transkripsies uit die VOC-verhaleskat".

Vryburgers

Volgens opdrag van die Here Sewentien moes Jan van Riebeeck 'n fort bou, 'n hospitaal vir siek seelui oprig, vrugte- en groentetuine aanlê, koringlande voorberei om graan aan die skepe te voorsien, en beeste deur ruilhandel met die Khoi in die omgewing van die nedersetting verkry. Dit het hy gedoen.

Van Riebeeck het egter gou na sy aankoms, al in 1652 en 1653, gewens dat die Bewindhebbers vir hom "vrije luijden" sou stuur om die grond te help bewerk, omdat die VOC-dienaars te min was om al die nodige arbeid te verrig. Aangesien die koringopbrengs aan die Kaap onvoldoende was om in die skepe se behoeftes te voorsien, moes die Bewindhebbers in 1655 vir Van Riebeeck toestemming gee dat van die amptenare uit die diens tree en toegelaat word om koring te kweek by Rondebosch, wat 'n geskikter omgewing was maar 'n ent van die Fort geleë. Hulle sou vir eie wins werk en bekwamer as die betaalde amptenare boer. Al die landbouers se produkte en beeste moes egter aan die Kompanjie verkoop word. In Februarie 1657 het die eerste nege vryburgers hul plase aan die Liesbeekrivier, wat toe die amptelike grens geword het, ontvang. Teen 1659 was 84 morg grond al bewerk. In 1662 was daar reeds 60 vryburgers, die meeste koringboere. Die ander vryburgers het hulle in die omgewing van die Fort as onder andere messelaars, kroegbase, skrynwerkers en vissers gevestig.

Daar moes voortdurend vars vleis aan die Kompanjie gelewer word om te kon voldoen aan die behoefte van die plaaslike mark en van die skepe wat vars voorraad aan boord moes neem. Vanweë die Khoi se nomadiese leefwyse agter weiveld vir hul kuddes aan, moes Kompanjiesamptenare gereeld die binneland verken op soek na groepe by wie vee geruil kon word. Die skape en beeste wat van die Khoi verkry is, is op veeposte by "de Schuur", Steenberg, Saldanhabaai, Tygerberg, Eersterivier en Vishoek versorg. Veeboerdery het begin veld wen en in 1678 is daar aan vier vryburgers weiregte langs die Eersterivier toegeken.

Simon van der Stel het tydens sy bewind grootskaalse immigrasie van mense uit die Nederlandse en omliggende Europese gebiede aangemoedig. Die blanke bevolking het toegeneem en die nedersetting het tot 'n kolonie uitgebrei. Kommissaris-generaal van Rheede tot Drakenstein beveel in 1685 aan dat emigrasie uit Europa aangemoedig word vir die doeleindes van verdediging van die Kaap as VOC-besitting. Gevolglik emigreer 'n redelike aantal Nederlandse en Duitse setlaars. Om die tekort aan vroue effens te probeer verlig, is 'n klein aantal weesmeisies uit Amsterdam en Rotterdam gewerf om te emigreer. Die eerste dorpe, naamlik Stellenbosch en die Paarl, is gestig.

Die herroeping van die Edik van Nantes deur die Katolieke Franse koning in 1685, het nie net in Frankryk en omliggende lande ernstige gevolge gehad nie, maar het ook die samestelling van die Kaapse bevolking beïnvloed. Godsdiensverdraagsaamheid teenoor die Protestante (Hugenote) in Frankryk, is onmiddellik na die herroeping deur bloedige vervolging en moord vervang. Honderdduisende Hugenote het uit Frankryk gevlug en hulle in omliggende lande, waaronder Vlaandere en Nederland, gevestig. Die Here Sewentien het veral in hierdie mense belang gestel as wynboere, 'n beroep wat hulle later aan die Kaap met onderskeiding beoefen het. In 1688 kom die eerste groep "Franse vlugtelingen" (30.12.1693, C. 27) per skip in Tafelbaai aan. Hoewel daar uiteindelik net ongeveer 280 Hugenote was, het hulle 'n groot invloed op die Kaapse gemeenskap

gehad. Hulle gaan woon veral in die “Fransse Hoek” (15.6.1717, C. 42), maar word deur ondertrouery met die Nederlanders en Duitsers volkome deel van die gemeenskap.

Omdat Simon van der Stel enige groepvorming deur ‘vreemdelinge’ wou verhoed, het hy opdrag gegee dat die Hugenote “vermengd met Duijtsche natien te mogen woonen ... omtrent 150 koppen, so mannen als vrouwen” (28 Nov. 1689, C. 20). Een derde van die Kaapse Hugenote, dus 58 persone, was afkomstig van die historiese Vlaandere, waarby die huidige Frans-Vlaandere ingesluit was. Hulle het uit drie streke gekom, naamlik die huidige Vlaandere, die Ryselse streek en die gebied rondom Calais. Die feit dat baie van die Hugenote uit Frans-Vlaandere Vlaamstalig of Vlaamskundig was, het bygedra dat hulle heel vlot in die Kaapse omgewing aangepas het. Hulle was die brugbouers tussen die Franstalige Hugenote en die Nederlandssprekende ingesetenes, aangesien baie Frans-Vlaamse Hugenote tweetalig was. Vir die Hugenote was hul Gereformeerde geloof egter die belangrikste. Wat geloof- en kerksake betref, het Frans aanvanklik wel ’n heel belangrike rol gespeel. Hulle dring aan op ’n Franssprekende predikant, ds. Simond (C. 20) wat kerkdienste en seremonies in Frans gehou het. Korrespondensie deur die Franse kerkraadslede en gemeentelede aan die Raad moes egter in Nederlands vertaal word voordat die inhoud daarvan deur die Raadslede oorweeg is.

Hoewel die landbou goed op dreef was, het die vryburgers eerder met vee as met koring en wyn geboer. Teen ongeveer 1710 was daar dus al ’n aantal veeboere en binne die volgende geslag het hulle en hul gesinne van een weiveld na die ander al hoe meer ooswaarts getrek. Teen 1750 was die trekboere reeds ver gevorder op pad na die Sondagsrvier aan die oostekant van die Kolonie. Hul gebiedsuitbreiding het ’n lang en bitter konflik met die San veroorsaak. In 1760 bereik die eerste Trekboere die omgewing van die huidige Beaufort-Wes in die Groot-Karoo, en in 1770 kom hulle in die Cambdebo aan waar hulle ook Xhosa-stamme by die Visrivier teenkom. In 1778 het goewerneur Van Plettenberg ’n inspeksietoer aan hierdie gebied gebring en afsprake oor die grens gemaak, wat deur nóg die Trekboere, nóg die Xhosas eerbiedig is (sien sy verslag in).

Slawe

Omdat soveel werk te doen was in dié jong nedersetting en dit steeds toegeneem het namate die Kolonie uitgebrei het, was daar voortdurend ’n groot tekort aan en vraag na arbeiders. Daar was ’n mate van arbeid in die oestyd en later as veewagters, deur die Khoi, maar dit was onvoldoende. Aangesien daar heeltemal te min VOC-dienaars en vryburgers was om die werk te doen, was die enigste uitweg om van slawearbeid gebruik te maak. Slawe is nie net in die Kaap gebruik nie, maar was later ook op die platteland in groot aanvraag.

Op 28 Maart 1658 bereik die skip *Amersfoort* die Kaap met die eerste vrag slawe vir hierdie land, naamlik 174 Angolese aan boord. Tydens die Raadsvergadering van 8 Mei 1658 (C. 1) word berig dat die *Hasselt* twee dae tevore vasgemeer het met 228 slawe en slavinne aan boord. Onderweg is 43 van hierdie groep slawe wat by Popo (vroeër by Arder, tans Lagos) verhandel is egter dood. Daar is besluit dat die *Hasselt* na Batavia sou vertrek “en daarmee af te senden een getal van 140 a 150 stucx slaven”. Op die vergadering van 30 Mei 1658 (C. 1) word berig dat 200 slawe daagliks deur die Kompanjie gevoed moes word. Op 28 Augustus 1658 (C. 1) hoor die Raadslede van Guinese en “Angoolse” slawe wat weggeloop het. Tydens die Raadsvergadering van 26 Oktober 1678 (C. 13) verneem die Raad dat slawe op Madagaskar ingekoop is, maar dat hulle direk vandaar na die weskus van Sumatra geneem sou word. Hierdie soort verslagdoening in die Resolusies kom gereeld tot aan die einde van die VOC-tydperk aan die Kaap voor.

Die slawe wat na die Kaap gebring is, was veral afkomstig van die eilande van Indonesië, Bengale in die noordooste van Indië, die Kus van Koromandel in Suid-Indië, Maleisië, Madagaskar en die kuste van Afrika, onder andere Guinee, Angola en Mosambiek. Volgens die slawehandelaars en -eienaars was die slawe uit Madagaskar besonder geskik vir die landbou, terwyl die Angolese slawe swaar arbeid kon verrig. Die slawe uit Indië en sommige plekke in Indonesië is besonder gewaardeer vanweë hul vaardighede as ambagsliede.

Die slawe en slavinne van Bengale het na hul vrystelling skynbaar die beste in die Kaapse samelewing gevaar. Die eerste vrygestelde slavinne was Katrina van Bengale, Maria van Bengale en Angela van Bengale. Op 14 Maart 1680 (C. 14) word Maria van Bengale se versoek om vrystelling aan die Raad voorgelê en goedgekeur.

Tydens die Raadsvergadering van 8 Mei 1686 (C. 18) word Maria Schalck, Armosyn van die Kaap en Jannetje Bort, al drie slavinne op die wynlandgoed Constantia, vrygestel op grond daarvan dat hulle gedoop en van "Christe" vaders was. Dit is ook opvallend hoe dikwels slavinne wat minnemoeders was, vrygestel is. So 'n vrou is in diens geneem om 'n kindjie te soog. Hierdie minnemoeders het op indirekte wyse tot die bevolkingsaanwas bygedra, want terwyl hulle die babas gesoog het, kon die moeders van die kindertjies gouer weer swanger raak.

Wat eienaars betref, kon die Kaapse slawe in drie groepe verdeel word, naamlik diegene wat behoort het aan die Kompanjie, die Kompanjiesdienaars en die vryburgers. Daar was ook vryswartes wat slawe besit het, onder meer die Maleier Intje Aallan van "Mano Capo" oor wie daar in 'n versoekskrif in die Raadsnotule van 14 April 1733 (C. 92) gemeld word: Drie jaar na sy dood dien sy twee vrygelate slawe Manus van Bouton en Sabina van Macasser (wat weens 'n administratiewe fout toe nie vrystellingsbriewe ontvang het nie) 'n versoekskrif in vir die vrystelling van hul dogter, Rabbia van de Caab. In Aallan se testament waarin hulle drie as erfgename benoem is, spreek hy ook sy wens uit dat hulle vrygestel sou word. Abraham de Haan (ook genoem Abraham Ade Haan en Ibrahim Adehaan) en die vryswarte Hercules Valentijn was bereid om as borge op te tree indien enige van hulle drie binne 'n bepaalde tyd die diakonie tot las sou wees. Aangesien daar nie eksekuteurs aangestel was nie, is die versoekskrif aan Raad gerig om vrybriewe aan die ouers en dogter toe te staan. Die Raad het die versoek goedgekeur.

Dit het talle kere gebeur dat slawe of slavinne aansoek doen om uit slawerny ontslaan te word en dat hierdie versoek voor die Raad gedien het. Indien 'n slaaf of slavin die Heilige Doop ontvang het, die "Nederduijtsche" taal kon praat en 'n "kloeke" mansslaaf in sy/of haar plek aan die Kompanjie kon bied, of as dít nie moontlik was nie, 'n bepaalde bedrag gelykstaande aan 'n sterk, jong slaaf betaal, het hy/sy 'n vrystellingsbrief by die Raad ontvang: "Terwijl Laatstelijk nog uijt slavernij sijn ontslagen en in vrijdom gesteld seekere Slavinne der E. Comp:nie gen:t Johanna van Elsje van Mulder van de Caab en haar soontje Jacobus van Johanna van Elsje, als sijnde d' eerste gedoopt en de hollandse Taal magtig, mits dat sij soo voor haar als haar soon aan d' E. Comp: komt te betaalen een somma van Een hondert en vijftig guldens Indische valuatie" (26.9.1747, C. 125). In die volgende geval is aan 'n manslaaf vrystelling verleen: "Laatstelijk is seekere 's Comp:s slaaf gen:t Cornelis van Marij van Calmeronde uijt aanmerkinge dat hij het Sacrament des H: Doops heeft ontfangen, en daar en booven ook in de Needer duijtsche Taal seer wel is ervaaren, op sijn versoek uijt slavernije ontslaagen en in vrijdom gesteld, sijnde den slaaf die door denselven aan d' E. Compagnie in sijn plaats aan gepresenteert word gen:t Paris van Macasser bij visitatie bevonden te weesen van de verEijschte bequaamheeden" (30.7.1748, C. 126). Daar kom talle soortgelyke voorbeelde in die Resolusies voor.

Met die koms van die slawe na die Kaap, moes Van Riebeeck toesien dat niemand Portugees, die lingua franca in Asië, met slawe praat nie en dat geen ander taal as "ons Moedertaal" teenoor hulle gebruik sou word nie. Die Kompanjieslawe se kinders het onderrig in Nederlands ontvang, hetsy in die slawelosie of in die ander Kaapse skole. Dit blyk dat die slawelosie se "Schoolmeesters" van wie daar in die Resolusies berig word, die "Neederduijtsche Taal" volkome magtig was: Hans Jacob Jurgen van de Caab, op die boeke bekend as Hans Jacob van Mariabeen, doen aansoek om vrygestel te word (2.6.1744, C. 122); hy kon Nederlands vlot praat en was toe reeds omtrent 15 jaar skoolmeester. Ook Christoffel van Simosia wat al 19 jaar skoolmeester in die slawelosie was, vra om vrygestel te word (27.4.1751, C. 129), maar stem op versoek van die Raad in om na sy vrystelling nog enkele jare in sy pos waar te neem. Een van die vereistes om uit slawerny vrygestel te word, was juis die bewys dat die aansoeker die "Neederduijtsche Taal" volkome magtig was.

In die Resolusies is nie net oor slawe en die slawehandel berig nie, maar besluite wat die alledaagse lewe van hierdie mense geraak het, is ook deur die Politieke Raad geneem. So byvoorbeeld is daar tydens die Raadsvergadering van 30 Maart 1717 (C. 41) 'n plan ingedien vir die vergroting van en verbeterings aan die slawelosie of "slavenhuijs": Die oppervlak van 180 vt. x 85 vt. word vergroot tot 230 vt. x 85 vt. Daar kom 'n groot binnehof; nuwe ingang; materiaalhokke en provisiekamers waarin ook brandemmers gehou moes word; 'n wooneenheid vir Hollandse mandoors; 'n wooneenheid vir inlandse mandoors en skoolmeesters; ook 'n trap na bo. Die hele ruimte op die tweede verdieping is toegesê aan die slawe en slavinne wat as pare saamwoon, en skoolseuns. Daar is ook twee beslote secrete ('toilette') vir onderskeidelik slawe en slavinne, met aflope vir rioolinhoud; ingange en trappe word voorsien; as beskerming teen die Suidoostewind, is daar deure aan albei kante van die kombuise; 'n deurgang lei tot 'n nuwe, klein binneplein na wooneenhede in 'n enkelverdiepinggebou, as woonplek van die matres (Ndl. 'schoolmeesteres, houdster van een bewaar- of kleuterschool',

betekenis tans verouderd) en siekemoeder, vir die skooldogters, en vir siekes, bejaardes en gestremdes. Verder word die skool en ’n vertrek vir die kommissarisse of opsigters van die slawelosie, ook hier ingerig.

Bandiete

In die notule van die Raadsvergadering gehou op 13 Maart 1792 (C. 202), word ’n duidelike uiteensetting gegee van die bandiete wat op Robbeneiland gevangenisstraf uitgedien het. Hieruit blyk dat die VOC-owerheid vier klasse bandiete onderskei het, naamlik: 1. staatsgevangenes (politieke gevangenes en terdoodveroordeeldes); 2. Europeane; 3. slawe en Khoi wat lewenslank verban is, en 4. slawe en Khoi wat vir etlike jare “gemeene werk” moes doen.

Onder die eerste groep was “Indianen”, meestal prinse en priesters, wat om politieke redes uit die Ooste na die Kaap gestuur is. Omdat dit te gevaarlik sou wees om hierdie Indiese “grooten” die geleentheid te gee om met die aansienlike getal Oosterse slawe aan die Kaap te meng en hulle moontlik tot wandade aan te vuur, is hulle op Robbeneiland aangehou.

Op 28 April 1744 (C. 122) is genotuleer van twee verbanne Oosterse “Mahometaanse” priesters, Said Allowie en Kadje Mattavan, wat aan mekaar geketting was en op Robbeneiland gevange gehou is.

Op 18 April 1747 (C. 125) kry die Raad berig dat die Macassarse “prinsje” Dain Mangilieki, die gedemoveerde Poelem Bankeengs, asook die regent Dain Manompo en sy twee seuns, en die gevaarlike raadsman en priester van Motjong Kombo van Ceilon af op pad was na die Kaap. Volgens ’n “extract” uit die algemene Resolusie van die Kasteel Batavia (2.8.1746) is hulle almal as baie roof- en muitsugtig beskou en sou dadelik by hul aankoms na Robbeleiland gestuur word.

In die Taaloord-artikel: “Transkripsies uit die VOC-verhaleskat” word breedvoerig geskryf oor Manuel Thiart se lewe aan die Kaap.

Bannelinge

Oosterse adellikes is gereeld na die Kaap verban. Indien hulle as gevaarlik beskou is, is hulle na Robbeneiland gestuur. Ander Oosterse bannelinge is toegelaat om in die Kaap en in die distrikte te woon.

Aan die hand van die Resolusies is dit dikwels moontlik om ’n oorsig te verkry oor sodanige persoon se doen en late waarby die Politieke Raad belang gehad het. Dit was die geval met Pangerang Loringh Passir wat saam met sy broer, Pangerang Dipa Nagara na die Kaap verban is. (*Pangerang* is ’n adellike titel wat op Java gebruik is vir die seuns van regerende vorste, en ’n adellike titel in Oos-Indië vir ’n inlandse prins of persoon van hoë rang.) Lees gerus verder oor hierdie prinsebroers in die Taaloordartikel: “Oosterse adel aan die Kaap”.

Van tyd tot tyd word die name van Oosterse bannelinge in die Resolusies teengekom, onder andere die “gebanne Radja Tambora” en die prinse van Ternaten. In die notule van 11 Februarie 1733 (C. 91) word berig van die “Ternataanssen prins, Ketees Malocco” wat versoek het dat sy drie kinders Amel, Talie (werksaam by onderkoopman Decker) en Adel (werksaam by die weduwee Thibault) by sy slavin “Rosette van Ceylon”, na sy dood vrygestel moes word en erf wat hy sou nalaat.

Op 12 Januarie 1747 (C. 125) word genotuleer van die gewese Madurese regent Radeen Djoerit wat toe pas in die Kaap aangekom het. Op eie versoek wou hy nie brood eet nie, en kon die rys wat hy benodig het maandeliks teen inkoopprys by die Kompanjie se “dispens” gaan haal; volgens dié notule het die Pangerang Loringh Passer in die verlede dieselfde soort versoek gerig.

Tydens die Raadsvergadering van 27 Maart 1759 (C. 137) word aangeteken van die twee Cingalese bannelinge Leander de Saram en Louis Perera wat van Stellenbosch na Swellendam verplaas is. Later (4.5.1761, C. 139) word berig van die briewe wat in hul taal, Cingalees, geskryf is en nie deur enige VOC-amptenaar gelees of verstaan kon word nie.

Op 25 November 1788 (C. 180) dien Achmet, Prins van Ternate, se versoek om saam met sy gesin na die Ooste terug te keer voor die Politieke Raad; dié versoek is toegestaan. Hy en sy familie bestaande uit sy vrou Constantia van die Kaap, haar moeder Dina van die Kaap en grootmoeder Phillida van Batavia, benewens hul kinders Salasa, Fatima, Camies en Abdulla almal van die Kaap, asook ’n vrye “meid” Cita van Bougies en die slaaf Jounga van Ternaten sou per skip, die *Voorberg*, na Batavia reis. Vanweë die prins se behoeftige omstandighede is hulle van transport- en kosgeld vrygestel.

Aan die einde van die VOC se bewind verskyn die name van die volgende bannelinge op Robbeneiland in die Resolusies: die Javaanse priester Abdul Rassieb (28.8.1792, C. 206), Jan Smit van Dilburg wat in 1787 vir vyf jaar verban is (18.10.1792, C. 208) en Paap Mamoud (7.9.1792, C. 207).
Die banneling Adriaan van Zeyl se aansoek om weer na sy woonplek aan die Kaap terug te keer nadat hy op 21 Maart 1788 uit die land verban is, dien op 1 Oktober 1793 (C. 219) voor die Raad.

Net meer as ’n maand voordat Engeland die Kaap sou oorneem, word daar op 5 Augustus 1795 (C. 231) genotuleer dat 27 stuks bannelinge van Robbeneiland af “herwaarts”, dit wil sê Kaap toe, gestuur sou word.

4. Plekname in die Resolusies

Die Weste, die Ooste en Afrika het mekaar aan die suidpunt van hierdie vasteland ontmoet. Deur die Resolusies maak ’n mens kennis met plekname van Europa, soos *Groot Brittaniën, Engeland, Vrankrijk, Deenemarken, Pruissche*; die Ooste, soos *China, de Cust van Mallabar, Bengale, Malacca, Padang, die Ganges* en *Pattena*; eilande, soos *Ambon, Madagascar, Mauritius en Cocus*; en Afrika, soos *Angola* en *Mozambiek.*

Die Resolusies is ’n geweldig uitgebreide bron vir pleknaamnavorsing, en sluit dorp-, plaas-, streek-, rivier- en bergname in. Hierbenewens hou ’n groot aantal persoonsname van onder andere VOC-dienaars, vryburgers en bannelinge, asook slawe wat hoofsaaklik volgens herkomsgebied geïdentifiseer is, met ’n bepaalde pleknaam verband. Dié aspek is ook van besondere belang vir familienavorsing. Op die TANAP-webblad verskyn ’n landkaart uit ongeveer 1730, waarop die name van plekke en inheemse volke van Suid-Afrika weergegee word.

Plekname soos *Tafelberg, Saldanha Baij, Baaij fals, Ronde bosje*, name van buitedistrikte, soos *Stellenbosch, Draakensteijn, Land van Waveren, Swarte Land*, tot sover as die *Colonie van Swellendam, Grootvadersbosch, Attaquas Cloof, Gourits Rivier, Sneeuwberg* en die *Caro* – elk met ’n eie interessante herkomsgeskiedenis – het almal in die Resolusies voorgekom en is steeds deel van die Suid-Afrikaanse landskap. In die volgende bespreking van plekname word die huidige spelvorm gebruik, tensy anders aangedui.

Die pleknaam Kaap die Goeie Hoop

In die Resolusies is dít die pleknaam wat die meeste voorkom en as gevolg daarvan ook nie gekodeer is nie; dit kan wel onder ’n verskeidenheid name gesoek en gevind word. Aanvanklik is die Portugese naam, naamlik *Cabo da Boa Esperanza*, maar veral die variasie *Cabo de Boa Esperance* meestal gebruik; later verskyn Nederlandse woorde, naamlik de *Goede Hoop; Kaap* word ook aangeteken en in die laat 18e eeu verskyn *Cape Town* in Engelse briewe aan die Raad. Aan die hand van die volgende blyk die verskillende vorme, voorafgegaan met die eerste datum van voorkoms in die Resolusies:

1652	*Cabo de Boa Esperance in ’t Fort de Goede Hoop*
1659	*Cabo de Bonne Esperance*
1665	*Cabo Bonna Esperance*
1661	*alhier aan Cabo*
1667	*Cabo d’ Boae Spaei* (slegs een keer)
1668	*in ’t Fort de Goede Hoop aan Cabo*
1669	*dese Cabo*

1679	*in ’t Fort d’ Goede Hoop*
1679	*in ’t Casteel de Goede Hoop* (die Kasteel is nou in gebruik) (C. 14)
1782	*Cape of Good Hope*
1783	*Kaap de Goede Hoop*
1784	*Cape Town* (kommandeur Bickerton se Eng. brief aan die Raad (C. 166))

Plekname van Khoi-herkoms

Talle plekname van Khoi-herkoms kom as Suid-Afrikaanse plekname voor. Met die vestiging van die VOC aan die Kaap was hierdie name lank reeds bekend. Namate gebiedsuitbreiding plaasgevind het, het die koloniste wat toe ‘onbetrede’ grondgebied binnebeweeg het, nog meer plekname van inheemse herkoms aangetref (sien onder) veral Oloff Bergh se landtog, en Hendrik Hop en Jacobus Coetzee se reis na Namakwaland). Die herkoms van die plekname wat vervolgens bespreek word, is in Nienaber en Raper (1977, 1980) beskryf. Waar moontlik, word die eerste vindplek in die Resolusies verstrek.

Die oorspronklike Khoi-pleknaam word behou

- *Hantam* (*hantams ... Districten*, 17.5.1774, C. 152) is die vervorming van *heyntama* wat in 1685 in Simon van der Stel se *Joernael* deur sy kunstenaar-wetenskaplike Claudius geteken en beskryf is as “een soort van geranium met een soete en eetbare wortel, die dierhalven by d’ Inwoonders seer getrocken”. Die oudste optekeninge van die naam toon aan dat die beginpunt van die gebied die groot berg was waar hierdie wortelkos gevind is. Hamtam het vandag tot streeknaam ontwikkel.
- *Kamdeboo* (*Camdebos ... Districten*, 17.5.1774, C. 152) beteken ‘groengat’, ‘groenholte’ of ‘groenseekoeigat’ en is saamgestel uit Khoi *Cam-/Kam-* ‘groen’ en *-debo(o)* ‘gat, seekoeigat, holte’. Die Khoi het die plek so genoem na die half sirkelvormige groen seekoeigat wat in dié streek geleë was.
- *Karoo* (*Caro*, 4.2.1794, C. 221) beteken ‘droog’, ‘harde grond’, so genoem na die aard van die landstreek. Die Khoi het met hul veekuddes oor die uitgestrekte Karooveld rondgetrek. Die koloniste noem hierdie gebied aanvanklik die Droogeveld, wat ’n vertaling van die Khoi-pleknaam was.
- *Tsitsikamma* (*Citzij kamma*, 19.5.1789, C. 182) is waarskynlik saamgestel uit Khoi *sitse* ‘begin’ en *-kamma* ‘water, rivier’, so genoem na die hoë reënval en die talle riviere en strome in die woudkusstrook tussen Plettenbergbaai en Humansdorp.

’n Khoi-stam word benoem en met ’n Ndl./Afr. element gekombineer

- *Namakwaland* (*Namaquas*, 1.2.1659, C. 1) is saamgestel uit die Khoi-stamnaam *Namakwa* ‘Nama-manne’ en Afr. *-land*. Brink (1761) het na dié streek verwys as “Amacquas Land” (Nienaber en Raper, 1977:846). Die landstreek is in die noordweste van die Kaapkolonie geleë.
- *Obiekwaberge* (*Obiquâs*, 26.3.1676, C. 9) is saamgestel uit die Khoi-stamnaam *Obiekwa* en Afr. *-berge*. Die stam was ook as die Ibekwa, Hawekwa en Abikwa bekend. Die berge kom wes van Tulbagh in die Wes-Kaap voor.
- *Outenikwaland* (*Houteniquase*, 31.3.1690, V.C. 12) is saamgestel uit die Khoi-stamnaam *Outenikwa* en Afr. *-land*. Dit is die naam van die streek tussen die huidige Knysna en Mosselbaai, suid van die Outenikwaberge.
- *Gamtoosrivier* (*Gamtouerland*, 11.3.1710, C. 27) is saamgestel uit die Khoi-stamnaam, *Gamtouers* vervorm tot *Gamtoos* en Afr. *-rivier*. Die stam het in die omgewing van dié rivier gewoon. Die Gamtoosrivier wat in 1770 die oostelike grens van die Kaapkolonie geword het, is veel vroeër reeds opgeteken deur reisigers soos vaandrig Beutler (sien Ekspedisies) wat dit as *Gamtausch* geskryf het.
- *Gouritsrivier* (*Gourisse Hottentots*, 1.10.1699, C. 23) is saamgestel uit die Khoi-stamnaam, *Gowrikwas* vervorm tot *Gourits* en Afr. *-rivier*. In 1667 het korporaal Hieronymus Cruse en sy geselskap tydens ’n binnelandse reis met hierdie mense kennis gemaak. Die krale van die stam was geleë aan die oewers van die rivier wat later as die Gouritsrivier bekend geraak het.

Die pleknaam bestaan uit 'n Khoi- asook Ndl./Afr. element

- *Leeu-Gamka* is saamgestel uit Afr. *leeu* en Khoi *-gam-* '*leeu*' met *-ka* wat op 'n suigklank dui; dit is 'n verdubbeling van betekenis: 'leeu-leeu'. Dit is die naam van 'n dorp by die sameloop van die Leeu- en die Gamkarivier, suidwes van Beaufort-Wes.
- *Touwsrivier* is saamgestel uit *touw* uit Nama *tsao-s* 'asbos', 'brakbos' (*Salsola aphylla*) en Afr. *-rivier*. Dit is moontlik so genoem na die asbosse wat daar groei, of meer waarskynlik na die voorkoms van die grond. In 1778 skryf kolonel Robert Gordon: "Vier uren na de draaij daar de Tow of Ass rivier langs loopt".

Die Khoi-pleknaam of -sinsnede is volledig in Ndl./Afr. vertaal

- *Botrivier* (*Bot Rievier*, 3.1.1708, C. 26) is saamgestel uit *bot* - as verkorting van Ndl. *boter*/Afr. *botter* wat 'n vertaling is van Khoi *Gouga* 'botter', en Afr. *-rivier*. Die plek is skynbaar so genoem omdat die koloniste hier vroeg in die 18e eeu by die Khoi botter gekry het. Omdat die weiding in die omgewing so goed was, het die Khoi hul veekrale hier gebou.
- *Riviersonderend* (*Rivier Sonder Eijnde*, 11.3.1710, C. 27) is 'n vertaling van Khoi *Kannakamkanna*, met dieselfde betekenis. Die rivier is so genoem omdat dit moeilik was om vanweë die talle sytakke en hoofstrome te bepaal waar dit werklik ontspring.

Plekke na lede van die Politieke Raad vernoem

Etlike dorpe in die voormalige Kaapkolonie is na lede van die Politieke Raad en/of hul familie vernoem. Hierdie pleknames bestaan steeds en vorm deel van die Suid-Afrikaanse pleknaamskat. Waar moontlik, word die eerste vindplek in die Resolusies verstrek.

- *Riebeek-Kastee*l (*Riebeekscasteel*, 13.3.1701, C. 24) is die naam van 'n berg wat op 3 Februarie 1661 deur 'n ekspedisie onder leiding van Pieter Cruythoff na Jan van Riebeeck vernoem is.
- *Stellenbosch* (*Stellenbos*, 27.10.1681, C. 15) is in 1679 deur Simon van der Stel vernoem na homself en die Wilde Bosch aldaar. Die dorp is in 1685 gestig.
- Die *Drakenstein*-streek (25.12.1687, C. 19) is in Oktober 1687 benoem ter ere van die Hoë Kommissaris, Hendrik Adriaan van Rheede tot Drakenstein, wat die Kaap twee jaar vroeër besoek het. Goewerneur Simon van der Stel het hierdie gebied in 1687 aan die landbouers oopgestel.
- *Land van Waveren* (13.4.1711, C. 28) is in 1699 deur Willem Adriaan van der Stel benoem ter ere van die Oetgens van Waveren-familie, waaruit sy moeder gestam het. Voor hierdie datum, maar ongeveer dieselfde tyd en daarna is hierdie streek ook *Roodezand* (*Roodesand*, 1.6.1698, C. 23) genoem; tans heet die plek *Tulbagh*, vernoem na goewerneur Ryk Tulbagh.
- *Swellendam* (25.6.1748, C. 126) in die Suid-Kaap is in Oktober 1747 vernoem na goewerneur Hendrik Swellengrebel (1700-1760), en sy vrou, Helena ten Damme.
- *Plettenbergbaai* (*Plettenbergs baaij*, 17.6.1785, C. 168) is in September 1778 tydens goewerneur Joachim van Plettenberg se reis na die binneland na homself vernoem.
- *Graaff-Reinet* (*Graaff Rijnet*, 13.12.1785, C. 169) in die Oos-Kaap, is in 1786 deur landdros Woeke na goewerneur Jacobus van der Graaff en sy vrou Reinet vernoem.
- *Gordonsbaai* is vernoem na kolonel Robert Jakob Gordon, wat in 1777 as kaptein in die land aankom en later bevel oor die garnisoen aan die Kaap oorneem.

Enkele Oosterse plekname

Oosterse plekname, soos *Batavia*, *Macassar*, *Malabar* en *de Cust van Malabar* (ook *de Cust*), *Ambon* en *Malacca* kom dikwels in die Resolusies voor.

- *Batavia* op Java, is in 1619 gestig en word die hoofstad van Nederlands-Indië, die VOC se Asiatiese ryk, en die hoofkwartier van al die Kompanjie se bedrywighede in die Ooste. Na onafhanklikheid van Indonesië is Batavia na sy oorspronklike naam, Jakatra, hernoem: Jakarta.

- *Macassar* (tans Ujung Pandang) was ’n belangrike handelsentrum op die Indonesiese eiland Sulawesi (vroeër Celebes). In 1512 het die Portugese daar aangekom en later ’n fort gebou. Die VOC het Macassar in 1667 verower, ’n fort gebou en dit Rotterdam genoem. In 1694 verban die Kompanjie ’n inheemse prins en Moesliem geleerde, Sheg Yusuf na die Kaap waar hy ’n Moesliem-gemeenskap in die nuwe land gestig het. Sy kramat (graf en bedeplek) op Seinheuwel is een van ses Moesliem-grafte wat ’n heilige sirkel om die stad vorm. Tydens die Raadsvergadering van 6 September 1757 (C. 135) word melding gemaak van “de sogenaamde Macassers Duijnen agter de Buffels Valleij” waar houtskool vir gebruik deur die Kaapse inwoners, gebrand kon word.
- *Malabar* was ’n voormalige distrik, maar nou deel van Kerala, Indië. Die *Kus van Malabar*, kortweg *De Cust*, verwys na die gebied geleë aan die Suidweskus van Indië, die state Mysore en Kerala, tussen die westelike Ghats (’n bergreeks in Suid-Indië) en die Arabiese See.
- *Ambon, Amboina, Amboyna* is die naam van ’n eiland van die Molukke, Indonesië. Die Portugese wat die eiland in 1510 ‘ontdek’, het hulle in 1521 daar gaan vestig. Dit was die sentrum van die Portugese kruienaeltjiemonopolie, wat in 1605 deur die VOC verower is. Al die Molukse eilande is langsamerhand daarna onder VOC-gesag gestel, uiteindelik ook Ternate (1683).
- *Malacca* is ’n hawestad in Maleisië, wat die kruieroete oorheers het. Die Portugese het hulle in 1511 daar gevestig, terwyl die VOC die stad in 1641 verower het.

Op talle plekke in die Resolusies van die Politieke Raad kom name van VOC-handelsposte in die Ooste voor, onder andere Bengale, Bima, Calicut, Casimbasar, Ceylon, China, Galle, Houghly, Koromandel, Mocha, Nagapatnam, Palicatta, Siam, Sumatra, Suratte, Ternate, Timor en Trincomale.

Daar is ook heelwat lyste met skeepsvoorraad in die Resolusies opgeneem. Talle tekstielname wat in sodanige lyste voorkom, is afgelei van Midde- en Verre-Oosterse plekname, byvoorbeeld *armoesijn* van Ormuz, Persië, *gilang* van Gilan, Persië, *guinees* van Guinee, en *salempoeris* van Salemporis/Serampore aan die Koromandelkus

5. Skeepvaart om die Kaap die Goeie Hoop

As daar geen skeepvaart was nie, was geen ontdekking en besetting van die Kaap moontlik nie. Wat uit die Resolusies opval, is die voortdurende aankoms en vertrek, ’n rustelose bedrywigheid om die retoerskepe heen, gevul met voorraad en skeepslui, en passasiers/reisigers as besoekers of voornemende inwoners van die Kaap. Skeepsname soos *Standvastigheijd, Liefde, Gecroonde Leeuw, Patriot, Landscroon, Bartha Petronella, Wackerheijd, Held Wolthemade, Vlissingen, Tolsduijn* en *Admiraal de Ruijter* is naderhand bekendes omdat hulle jaar na jaar by die Kaapse “rheede” vasmeer.

Die Kaap het voortgegaan om as belangrikste verversingspos vir die vlote van die Kompanjie op die roete na die Ooste te dien. Talle skepe van ander state het die Kaap besoek. Veral Engelse skepe het Tafelbaai dikwels aangedoen. Die skippers van sulke skepe het gewoonlik vertoë tot die Politieke Raad gerig waarin hulle versoek het om verversings te mog aankoop. Ten spyte van die verbod op die verskaffing van verversings aan vreemde skepe, het die Politieke Raad egter in die meeste gevalle wel aan die skippers die reg verleen om vleis en groente van die burgers in te koop.

Die rustigheid van die lewe aan die Kaap het skielik plek gemaak vir groot opgewondenheid toe ’n onbekende skip op 19 Augustus 1725 sy opwagting in Valsbaai gemaak het. Dit het later geblyk die Engelse smokkelskip die *Grooten Alexander* te wees. Die Politieke Raad het onmiddellik ’n vaandrig met 50 soldate na Simonsbaai gestuur. Twee afdelings burgers is ook na Simonsbaai en Hottentots-Holland gestuur om te verhoed dat die skip se bemanning aan land kom of dat verversings na die skip geneem word. Nadat die toestand vir ’n paar dae gespanne gebly het, het die skip teen die aand van 22 Augustus vertrek.

Gedurende 1727 het die Here Sewentien vyf Engelse duikers na die Kaap gestuur om in Tafelbaai en Saldanhabaai na geld en ander goedere in skeepswrakke te soek. Hoewel ’n hoeveelheid geld en ander voorrade uit die wrakke gehaal is, het die onderneming nie veel sukses opgelewer nie, omdat die wrakke reeds gedeeltelik met sand bedek was.

Die Raad het voortdurend aandag gegee aan metodes om die skeepvaart te beveilig. So byvoorbeeld het Jacobus Moller en Jan de Heere in 1732 opdrag ontvang om Tafelbaai, Simonsbaai en Saldanhabaai op te meet en nuwe kaarte daarvan te teken. Volgens hul verslag het laasgenoemde twee baaie heelwat gebreke had, terwyl Tafelbaai steeds die geskikste hawe was. In die vroeë 1740's is egter bepaal dat alle skepe gedurende die wintermaande in Simonsbaai in plaas van Tafelbaai moes anker. Terselfdertyd is begin met die bou van 'n seehoof in Tafelbaai.

Talle skepe het aan die ruwe Suider-Afrikaanse kus, selfs in Tafelbaai, vergaan; ander het in storms op see verdwyn, of as wrakstukke op vreemde strande uitgespoel. Van die oudste en mees gehawende skepe wat nie meer geskik was vir nog 'n vaart nie, is aan diens onttrek en uitmekaar gehaal. Alles bruikbaars is gewoonlik later tydens 'n "*publicque Vendutie*" verkoop om so die Kompanjie se geldkas aan te vul.

6. Ekspedisies na ander gebiede in suidelike Afrika

Indien daar om welke rede ook al 'n behoefte was om 'n tog, hetsy landwaarts of seewaarts te onderneem, is sodanige voorneme tydens 'n Raadsvergadering aangekondig, waarna soms tussendeur berig is oor onder meer die vordering wat met die reisplanne gemaak word, en die voorrade en mense wat daarvoor benodig is. Wanneer die ekspedisie ten einde geloop het, is gewoonlik hieroor aan die Politieke Raad verslag gedoen. Die dagregisters wat tydens sulke togte gehou is, was noodsaaklik vir deurlopende verslagdoening. Tans is hierdie dokumente van groot geskiedkundige en ander belang.

Daar is binnelandse ekspedisies gereël om onder andere met Khoi-hoofmanne ooreenkomste te sluit en vee te ruil, die land te verken met die oog op verdere gebiedsuitbreiding, of om die lewensvatbaarheid van beoogde ondernemings te bepaal. Goeie handelsvooruitsigte en gesonde wins was vir die Kompanjie van deurslaggewende belang en moes voorrang geniet. Daar was gereeld togte langs die Afrikaanse kus: weswaarts na Loanda in Angola of ooswaarts na Terra de Natal en Rio de la Goa, of na eilande soos Madagaskar en Mauritius om 'n verskeidenheid handelsitems, onder andere slawe, te bekom.

Die volgende is enkele van die vele togte oor land en op see, waarna daar in die Resolusies verwys word:

- Pieter Cruithoff se landtog benoorde die Kaapse nedersetting (1670, 1672)
- Oloff Bergh se landtog na onderskeie Khoi-volke of -'naties' (1699)
- die tog na Madagaskar en Mauritius (1712)
- die tog na Rio de la Goa en Terra de Natal (1720)
- vaandrig Beutler se binnelandse reis (1752)
- Hendrik Hop en Jacobus Coetzee se reis na Namakwaland (1761, 1762)
- Joachim van Plettenberg se reis (1778)
- verslag van die landtog na Bruintjeshoogte in die Oos-Kaap (1792, 1793).

VOC-handelspos/-fort by Rio de la Goa, Mosambiek (1720-1729)

Die besetting van Delagoabaai deur die Kompanjie was 'n belangrike onderneming. In 1719 het die Here Sewentien besluit om 'n handelspos aldaar op te rig, en die Kamer van Amsterdam het 'n ekspedisie uitgerus om dit te gaan stig. Die nuwe nedersetting sou onder die administrasie van die Kaap staan. Alle belangrike hofsake moes aan die Kaap verhoor word, en in alle sake behalwe die mees onbeduidende, kon by die Raad van Justisie aan die Kaap appèl aangeteken word.

In November 1720 het die ekspedisie in Tafelbaai aangekom. Die opperhoof, Claas Nieuwhof, is egter kort na sy aankoms aan die Kaap oorlede en op 3 Desember 1720 het die Politieke Raad Willem van Taak, klerk van die Politieke Raad aan die Kaap, as sy opvolger aangewys. Die ekspedisie het die Kaap op 14 Februarie 1721 verlaat en op 29 Maart hul bestemming bereik. Hulle het kamp opgeslaan op die plek waar Lourenço Marques later verrys het. Met die ekspedisie het dit nie goed gegaan nie, aangesien sestien man tussen 27 April en 31 Mei aan Delagoa-koors gesterf het. Van Taak wat op 31 Mei oorlede is asook sy opvolger, Casparus Swertner, was albei koorsslagoffers. (Vroeëre reisigers in Afrika was onbewus daarvan dat 'n bepaalde soort muskiet die draer was van dié dodelike koorssiekte, tans as malaria 'ongesonde lug' bekend.) Daarbenewens is die nedersetting op 19 April 1721 deur twee

seerowerskepe aangeval en oorgeneem. Die landbou het ook nie aan die verwagtinge voldoen nie, en die oeste het misluk. Vanweë die ernstige teenslae is die plek se naam na Fort Lijdzaamheijd verander.

Die Goewerneur en Raad aan die Kaap het die nedersetting as gevolg van al die probleme heel negatief bejeën en dit telkens gestel dat dit ’n veel groter las as bate vir die Kompanjie was. Na vele ontberings, terugslae en groot lewensverlies, word die Politieke Raad gelas en daartoe gemagtig om die gemelde handelspos op Rio de la Goa op te breek en te verlaat (15 November 1729, C. 84).

7. Britse oorname van die Kaap die Goeie Hoop

Finansiële en handelsteenslae te midde van groot politieke teenstellings (die oorlog tussen Nederland en Engeland, 1780-1784; die Groot Revolusie wat in 1789 begin het in Frankryk, wat oorlog teen Engeland en ook die Nederlandse Republiek verklaar het), het die VOC gedwing tot besuiniging en herorganisasie. Nadat kommissarisse-generaal S.C. Nederburgh en S.H. Frijkenius in Junie 1792 aan die Kaap gearriveer het, het hulle bepaalde veranderinge ingevoer. In 1795 het soldate van die revolusionêre Frankryk Nederland beset en ’n Bataafse Omwenteling moontlik gemaak; die erfstadhouer Prins Willem V vlug na Engeland.

Op 11 Junie 1795 vaar ’n Engelse vloot onder aanvoering van admiraal Elphinstone en generaal Craig, Simonsbaai binne. Kommissaris Sluysken en die Politieke Raad weier om die Kaap oor te gee, maar is militêr swak. Na ’n maand van skermutselings by Muizenberg behaal die Engelse finaal die oorwinning. Op die laaste bladsy van die laaste band waarin die Resolusies van die Politieke Raad versamel is (C. 231), verskyn die in Engels en Nederlands geskrewe voorwaardes vir oorname wat op 16 September 1795 onderteken is.

Die Vereenigde Oostindische Compagnie is in 1799 deur die regering van die Bataafse Republiek opgehef.

BRONNELYS

Die omvattende lys van geraadpleegde en aanbevole bronne verskyn op die TANAP-webblad by http://www.tanap > activities > documents > Resolutions.